

Modificiranje in odpiranje okoljskih političnih aren

UVOD

Okoljsko področje sodi med najbolj eksistencialno občutljiva ter interesno in vrednotno navzkrižna, zato ne preseneča, da je v zadnjih nekaj desetletjih podvrženo nenehnim reformam in tudi institucionalnim spremembam ter kot tako postaja celo najpomembnejše torišče demokratičnih iniciativ, iniciativ za odpiranje številnih političnih aren, katerih politike “sooblikujejo” bivanje na lokalni ravni in ne nazadnje tudi na ravni celotnega planeta.

Obvladovanje produktivizma in potrošništva sodobnih družb se kaže kot zahteva zgodovinskega trenutka. Pri tem ima pomembno mesto odpiranje političnih aren za javnost, posebno tistih aren, ki so pripoznane, da z delovanjem najbolj vplivajo na oblikovanje življenjskih razmer in na samo kvaliteto bivanja.

Ker so odpori proti vstopu javnosti v komunikacijski in odločevalski proces veliki, predvsem v javni oblasti,¹ in ker obstajajo pomisleki in nasprotovanja, utemeljena na različnih izhodiščih, bom v nadaljevanju pokazal na tiste teoretsko-konceptualne argumente, ki utemnjujejo participacijo javnosti v komunikacijskih in odločevalskih procesih. Pri tem se bom oprl na premisleke Clausa Offeja (1985) in Herberta Kitschelta (1980), ki premišljata o vlogah politike, stroke in javnosti in o njihovem razmerju v kontekstu političnih aren, Ulricha Becka (2001), ki s konceptom recentralizacije politike odpira prostor za drugačno institucionalizacijo političnega prostora, in na Hannah Arendt (1996), ki izkustvo ljudi in na njem osnovano “zdravo pamet” razume kot kvaliteto, ki jo je treba poleg strokovnih in političnih mnenj in pogledov nujno institucionalno vključiti v komunikacijski in odločevalski proces.

¹ Na ta sklep nas navajajo številna ravnanja javne oblasti do predlogov okoljsko organizirane javnosti in tudi štiriletno objubljanje aarhuske konvencije, ki pa še do danes ni ratificirana.

I.

Moderna družba se prvič v zgodovini spopada sama s sabo kot proizvajalko tveganj, s katerimi si lahko sama povzroči lastno uničenje in celo uničenje življenja na Zemlji sploh. Ta tveganja so rezultat človeškega delovanja, so izraz visoko razvitih produktivnih moči, zato ne moremo več govoriti, da je človeška družba ogrožena in v nevarnosti zaradi neznanja, negospodstva nad naravo, da je izvor nevarnosti torej nekaj, kar uhaja človeškemu dosegu. Prav nasprotno. Do takšnih tveganj je človeštvo pripeljalo znanje in popolno gospodstvo nad naravo. Problem sam pa nikakor ni v znanju in tehnologiji, temveč v razkoraku med sistemom norm ter inštitucij, ki predstavljajo objektivne prepreke in ki so bile vzpostavljene kot funkcionalna opora produkciji in reprodukciji življenja v industrijski družbi, in univerzalnimi principi moderne, kot so človekove pravice, enakost, funkcionalna diferenciacija, metoda argumentacije in skepticizem. Temeljno protislovje, kakor ga opredeli Beck, je v tem, da se lahko v obstoječih inštitucijah le delno, sektorsko, segmentno ter selektivno realizirajo principi moderne. Industrijska družba zaradi tega protislovja sama sebe destabilizira, njena kontinuiteta postaja izvor njene diskontinuitete.

Pretresi, nakopičeni (ekološki) problemi zato niso posledica brezizhodne krize, temveč prej posledica uspehov modernizacijskih procesov industrijske družbe, ki presegajo omejitve in pričakovanja same industrijske družbe. Rešitev, ki jo ponuja Beck, ni v ohranjanju inštitucij industrijske družbe, temveč zahteva, da se reši duha moderne iz okovov inštitucij industrijske družbe, torej zahteva več moderne.² Ta proces označuje s pojmom reflektivna modernizacija. Več moderne mu pomeni, da je treba radikalizirati kategorije klasične industrijske družbe, torej tudi tiste, ki se nanašajo na politično in na politične inštitucije, torej parlamentarno demokratično ureditev.

Industrijska družba je po zasnovi polmoderna družba, z vgrajenimi protimodernimi elementi, ki niso nekaj starega ali tradicionalnega, temveč prej konstrukt in produkt same industrijske dobe. Z razvojem industrijske družbe so nastajale njej ustrezne institucionalne nadzidave, kot so npr. različne oblike parlamentarne demokracije. Principi, ki so veljali zanje, pa so bili omejeni le na nekatere inštitucije. Tako npr. demokratične procedure niso veljale za področje poslovnosti ter za področje znanosti in tehnologije, tj. za tisti področji, ki sta skupaj v navezi dejansko odločali in upravljali s politično inovativnostjo, skrito v pojmu napredek. Neuniverzalnost veljave oz. omejenost veljave principov parlamentarne demokracije le na določene komunikacijske in odločevalske oblike je postajalo sčasoma vse bolj vidno, postajalo je vse

² Beck ponuja bolj optimistično vizijo prihodnosti, kot jo ponujajo ekološki vizionarji negativnih utopij.

transparentnejše z razvojem tveganih produkcijskih moči, katerih osnova so znanstvena spoznanja in iz njih izpeljana tehnologija. V tej situaciji so prizadete javnosti z zahtevo po nadzoru izvorov tveganju in groženj začele zelo pomemben proces demokratizacije, ki je bil utemeljen na tem, da je problematiziral latentno “nedemokratično” vlogo tehnoeekonomskih političnih akterjev, ki so s svojimi odločitvami dejansko oblikovali razmere družbenega življenja.

Če je do sedaj obstajala potreba po institucionalnem aranžmaju (polity) v razvitih industrijskih družbah, ki je sistemsko onemogočal uveljavljanje nekaterih posameznih in skupinskih interesov (razredna in slojevska izključenost) in ki je posredno omogočil demokratično nenadzorovano samopoškodovanje teh družb ter kolektivno in vsesplošno prizadetost in trpljenje ljudi, potem prav zaradi tega danes ni več nikakršnih upoštevanja vrednih razlogov, da se ohranja takšen institucionalni aranžma, iz katerega so državljani (prizadeta in/ali organizirana javnost) izključeni, izključeni iz komunikacijskih in odločevalskih procesov, ko gre za vprašanje narave, kvalitete njihovega bivanjskega okolja in bivanja sploh in, po drugi strani, ko gre za izvajanja nekaterih (okoljskih in drugih) dejavnosti, ki so v javno korist. Aktivna vloga javnosti je sedaj ne le zaželeno, temveč nujna. Zato je ena od nalog (državnih in mednarodnih) javnih oblasti prav to, da z mehanizmi, ki jih imajo na razpolago, vzpostavijo naklonjeno razpoloženje in ustrezne razmere za delovanje in vključevanje aktivne javnosti v te procese odločanja in implementacije, torej da izvedejo tudi ustrezno reinstitucionalizacijo in odprejo (okoljsko in druge) politične arene za to javnost. Aktivna javnost, ki jo razumemo kot tiste člane družbe, ki so sposobni in pripravljeni svoja ravnanja usmerjati po pravilih kolektivno-racionalne in odgovorne samoobveze, v tako oblikovanih institucijah prevzema nase tako vlogo sooblikovalca vsebine politike kot tudi njen redistribucijski del, to pa je vloga, ki je do sedaj pripadala izključno državnim inštitucijam in njihovim politikam (policy). Posamezniki, povezani v družbene zveze in združenja ter gibanja, oz. okoljsko ozaveščena javnosti, tako sooblikuje tisto, kar je “skupno najboljšo”. Za te posameznike, organizacije in gibanja praviloma velja, da premorejo kvalitete, ki jih akterji iz stroke in iz politike, ki so bili do sedaj sistemsko vključeni v komunikacijske in odločevalske procese, praviloma ne premorejo. Če sledijo svojim identitetnim zahtevam in interesom, ne premorejo samoobvladovanja, praktičnega uveljavljanja zmožnosti presoje in upoštevanja kulturne tradicije življenjskih oblik, ki so nujne kvalitete pri oblikovanju (okoljskih in drugih) politik. Od trenutka, ko državne in mednarodne inštitucije niso več izključni akterji vsebinskega oblikovanja politik (policy), pisanja in izvajanja norm ter ko niso več izključni distributerji pravic in virov različnim socialnim skupinam, pa jim še vedno ostaja pomembna vloga:

z mehanizmi reguliranja posegajo v proces samoobvez tako, da postavijo orientacijske točke. Z odpovedjo omenjenemu monopolu lahko šele državne in mednarodne institucije postanejo učinkovitejše pri reševanju praktičnih problemov v okolju, saj šele povezava z državljani, združenimi v zvezah, združenjih in gibanjih – ustrezna kombinacija državnih instrumentov (denar in pravo) na eni strani in čuta za solidarnost in odgovornost ter sposobnost oblikovanja samoobvez, s katerimi usmerjajo državljani svoja individualna in skupinska ravnanja na drugi strani – predstavlja “zmagovito” kombinacijo, kamor moramo umestiti tudi znanost, saj si reševanja samopoškodb industrijske družbe ter nakopičenih (okoljskih in drugih) problemov ni več mogoče zamisliti brez znanja in vedenja.³ Smo torej na točki, kjer politika nujno postaja dvoplastna, saj preprosto ne more več puščati ob strani zahtev državljanov po omejevanju kolektivnih samopoškodb, ne more pa se odreči svoji strokovni znanstveni utemeljenosti. Pri tem se znajde v nezavidljivi situaciji. Ozaveščena javnost, motivirana z dobrimi nameni in upravičenimi zahtevami, se zavzema za samoomejevanje, odgovornost ter zmernost, in zato, da bi čim bolj omejevala napačna tehnookonomska gibanja, se namerno zateka k strategiji “zavor in spon”. Njeno slepo zaupanje v avtoriteto obstoječega institucionalnega sistema je pošlo. Legitimnost sistema je načeta. Javnost ne verjame več v sposobnost državne politike (policy), ki je močno oprta na znanost, da lahko “pravilno” teoretično določi in praktično usmerja razvojna gibanja v družbi. Veliko raje kot k znanstvenim ocenam se zateka k svojim presojam, ki pa so ujete v meje miselne sposobnosti zapopadanja lastnega položaja, ovite v mite, paniko in komunikacijo strahu. In ko gre za reševanje njenih praktičnih vprašanj, pa se raje zateče k samoiniciativnosti in samopomoči kot k znanstveno načrtovanim in od države podprtim aktivnostim.

Zaradi teh tendenc v industrijsko razvitih družbah je treba njihovo oblikovanje politik (policy) na novo premisliti. Dvoplastnost politike (politics) je neizogibna nujnost in tega se ne da odpraviti niti na račun moralnega presojanja in izključevanja javnosti niti na račun vedenja, še posebej ko gre za odkrivanje vzrokov, posledic in oblikovanja scenarijev odpravljanja okoljskih in drugih problemov.

³ Toda vedenje in znanje nimata več statusa objektivnega vedenja v smislu, da je mogoče dokončno z znanstvenimi postopki opredeliti, katera ravnanja in katere opustitve so kdaj in za koga pomembne in celo kako je z vrednotenjem in zaznavanjem tveganj. Prav tako pa ni več mogoče vnaprej določiti mesta, s katerega bi bilo mogoče praktično izvajati kakršnokoli “ekološko ali okoljevarstveno terapijo”.

II.

Vprašanje okoljske politike (polity) naj tu odpremo še v eni smeri, ki nam jo nakazuje Ulrich Beck, ko zahteva, da se poslovimo od splošno sprejete predstave o enocentričnosti politike. Zaradi procesa diferenciacije sodobnih družb ne obstaja več en sam center politike (polity), namreč politični procesi (politics) tečejo na različnih ravneh (glavni, sekundarni, subraven, alternativna raven), ki pridobivajo težo in njihova avtonomija se še bolj krepi. Politika (polity) je tako postala vse manj centrirana. Teh tendenc po razcentriranosti se ne da zaustaviti ali celo spremeniti niti z zahtevo po večji stopnji demokratizacije, ki cilja bolj na odpiranje politike (polity) – kakorkoli je ta že aranžirana – za tiste akterje, ki so sistemsko izključeni iz komunikacijskih in odločevalskih procesov.

Ta Beckova ugotovitev ima dolgoročne posledice za razumevanje politike. Politike ni mogoče več razumeti v konceptu izvršne politike, temveč v konceptu političnega procesa, za katerega je značilna izguba enosti in sprememba v dosedanem načinu delovanja. Funkcionalna diferenciacija se nadgrajuje z reflektivnostjo, uveljavlja se načelo fleksibilnosti proti centralizaciji in birokratizaciji. Poraja se cela vrsta novih samokoordiniranih oblik in podsistemov ter decentraliziranih akcijskih enot. To se dogaja na različnih ravneh. Za primer si te tendence lahko pogledamo na ravni ekonomskega podsistema. Dosežkov v tem podsistemu ni več mogoče razumeti le kot rezultat delovanja nevidne roke trga, ki usmerja interese posameznikov, in tehnične prisile, temveč so odvisni tudi od politike, ki vse bolj vstopa v ta sistem kot regulator procesov, odzivajoč se na socialne spremembe. Tako onesnaževalci okolja niso več le pod pritiskom tehnokonomske silnice, temveč tudi pod pritiskom organiziranih državljanov (javnosti), ki jim ni vseeno, v kakšnem okolju živijo ali bodo živeli njihovi potomci. Izbor med možnostmi njihovega lastnega razvoja se zato onesnaževalcem zožuje le na tisti krog možnosti, ki so sprejemljive tudi za javnost. Njihova zahteva po zagotavljanju določene kvalitete življenjskih razmer tako postaja vsepomembnejši element pri oblikovanju ekonomskih razmer. To predstavlja okvir trostebnega koncepta trajnostnega razvoja, ki postaja jedro ekonomske, socialne in okoljske politike razvitih industrijskih držav, EU in tudi Slovenije.

Prav tako kot se mora spremembam v okolju prilagajati ekonomska politika na vseh treh ravneh (polity, politics in polity), se mora zaradi sprememb na zasebnem področju spreminjati in prilagajati tudi socialna politika. Ko se pluralizirajo modeli življenja posameznikov, ki nastajajo ne na osnovi političnih resolucij, programskih usmeritev in zakonov, temveč so rezultat posameznikovih spoznanj, da je mogoče vstopiti v prostor iskanja novih modelov življenja in ne le slediti tradicionalnim vzorcem zakona, družine, partnerskega razmerja ipd., torej ko se spreminjajo življenjske oblike, se mora temu primerno odzvati tudi socialna politika.

S tem ko posamezniki skupaj z drugimi hočejo in tudi presoajo, odločajo ter soustvarjajo okoliščine svojega lastnega življenja, se sočasno dogajajo pomembni tektonski premiki v celotni družbi in politiki. Vzpostavljeni monopoli, ki so zrasli na industrijski družbi in so vgrajeni v mrežo inštitucij in njihovo delovanje, razpadajo. Tako znanost izgublja monopol nad racionalnostjo, poklic izgublja monopol nad ljudmi, zakon izgublja monopol nad seksualnostjo.

Poleg te Beck odkriva tudi nasprotno tendenco. Kljub nakazanim globokim spremembam vse ostaja enako, fasade se ne spreminjajo, zgradbe industrijske družbe se ne zrušijo. Ljudje vztrajajo pri svojih vlogah, ki so jim dodeljene v celotni družbeni konstrukciji, igrajo zase in za druge, četudi se zavedajo, da te vloge ne ustrezajo več resničnim družbenim razmeram, da se vse odvija drugače. Znanstveniki in raziskovalci se še vedno obnašajo, kakor da imajo monopol nad resnico, in tako tudi ravnajo za svet, saj je od tega odvisen njihov družbeni položaj. Politiki simulirajo, da imajo v resnici moč odločanja, ki jim ga nalaga sistemsko zgrajen mit, da bolj kot kdo drug poznajo mehanizme in moč odločanja. V času volilnih spopadov pride to še bolj do izraza. Dejansko pa se je ta moč odločanja že močno omajala in preselila na druga sistemsko vzpostavljena vozlišča. Zdravniki simulirajo, da imajo monopol nad zdravjem, ki jim ga zdravniki in vsakodnevne izkušnje ljudi vse bolj dajejo. Morajo pa pri tem vztrajati zaradi ohranjanja svojega družbenega položaja. Fikcije imajo svoje mesto v funkcionalnem igranju vlog in v strukturi moči industrijske družbe, v realnosti, polne nejasnosti in nepreglednosti zaradi opisanih procesov, pa svojo moč izgublajo, izgublajo legitimnost.

Nova iskanja in razpadanje monopolov so povezana s strahom, z negotovostjo in s tveganji, hkrati pa tudi s svobodo, enakostjo in samoizpolnjevanjem. Koncept moderne je porodil funkcionalni imperativ, fatalizem napredka ipd., ki je vezno tkivo industrijske družbe, hkrati pa je obljubljal več kot samo to. Usmerjen je proti omejitvam, proti funkcionalnim imperativom in fatalizmu napredka. V tem se skriva njegov notranji konflikt in emancipatorični potencial, ugotavlja Beck.

Beckov koncept diferencirane politike nam omogoči, da lahko sploh uzremo že doseženo stopnjo notranje diferenciacije, da ni več edino ali centralno mesto sprejemanja odločitev o politični prihodnosti, da obstaja več centrov političnega odločanja, ki jih je treba pripoznati kot take. Zato se ekonomiji in znanosti ni več treba sprenevedati, da ne sprejemata odločitev, ki določajo družbeno življenje, in da z lastnimi sredstvi oblikujeta tudi politiko (policy).

Tudi volitev zaradi tega ne moremo več razumeti kot mehanizma za izbiro "vodje naroda", najvišjega v hierarhiji, ki drži vajeti oblasti v rokah in ki je v svojem mandatu odgovoren za vse dobro in slabo. Ta predstava, ki je še danes

močno zasidrana v zavesti volilcev in ki jo množični mediji (in ne samo oni) nenehno reproducirajo, pa bolj govori o tem, da po njihovem prepričanju prej živimo v voljeni diktaturi kot pa v demokraciji.

Bolj ko je pri državljanih prisotno prepričanje o obstoju enega najvišjega centra politike (polity), nižja je verjetnost zahteve po demokratizaciji in tudi stopnja demokracije in pripravljenosti državljanov za aktivno poseganje vanjo je v takih družbah nižja, trdi Beck. Predstava o centralizirani oblasti predstavlja mentalno ozadje za razlaganje realne politike, tej pa se pripisuje večja realna moč, kot jo dejansko ima. Zato se ob njeni realni šibkosti oz. nemoči ponuja alternativa v obliki močne politične roke. Ta lahko pride na oblast le s podporo splošnega državljanskega upora (na volitvah ali kako drugače), ki pa se, paradokсно, že zaradi svoje narave upira močni roki in terja tudi aktivno sodelovanje.

Vse te spremembe v družbi slej kot prej zahtevajo odgovor tudi v politiki, sicer lahko nerešene težave, ki nastajajo zaradi nekorespondence med družbenimi spremembami in politiko, spremenijo v odprte javne in politične konflikte ter ulične spopade. Alternativa je vzpostavljanje okoliščin, v katerih bo mogoče vse, kar sooblikuje življenjske razmere, nadzorovati in podvreči posameznikovi javni refleksiji. S tem se odpira novo obdobje legitimiranja politike. To pa ima seveda pomembne posledice na vseh treh ravneh politike: v političnih vsebinah (policy), v politični strukturi (polity) in v političnih procesih (politics).

III.

Preden utemeljimo potrebo po vstopu javnosti v komunikacijske in odločevalske procese, bomo s Herbertom Kitscheltom in njegovo konceptualizacijo političnih aren razvili Beckov koncept diferencirane politike na vseh treh ravneh: v političnih vsebinah, strukturi in procesih.

Politika se ne odvija zunaj časa in prostora. Tisto, kar v politično vstopa (input), in tisto, kar politično zapusti (output), pa tudi samo institucionalno razčlenjenost je treba razumeti v kontekstu reprodukcijskega ciklusa družbene formacije, torej v kontekstu poznokapitalističnega podružbljanja. Politika mora delovati v tem kontekstu in ga tudi reproducirati. Zato je pomembno vprašanje, katere učinke mora politika proizvajati, da se bodo reproducirali ključni sistemski parametri poznega kapitalizma.

Raziskovanje mrež političnih inštitucij in tudi načinov, kako posamezne inštitucije obdelujejo probleme (tehnike obdelovanja problemov), je zato za razumevanje politike nujno. Kako so inštitucije med sabo povezane in kako obeljujejo posamezne probleme, namreč govori o tem, kako se posredujejo in kje se lomijo neposredni funkcionalni odnosi med politiko in poznokapita-

lističnim podružbljanjem. Politični output bistveno zaznamuje tudi, kako je organizirano politično zaznavanje problemov, kdo so udeleženci političnih procesov (interesna udeležba), in sam potek odločanja ter implementacije.⁴

Da bi politiko lahko razumel v naznačenih dimenzijah, Kitschelt izdelava teoretski instrument, ki je dovolj občutljiv za specifičnosti političnih struktur in dovzeten za posebnosti političnih procesov v družbenem okolju, zato omogoča transparentnejšo analizo politik.

Pojem politične arene je sicer prevzel od Lowena, ne pa v celoti tudi njegove vsebinske opredelitve. Kitschelt v pojmu "politična arena" povezuje dva pojma, ki predstavljata ključ za razumevanje politike: prvi zapopada funkcionalne problemske sklope družbene reprodukcije, policy, drugi sistematično variira glede na institucionalno obliko politike in političnih procesov, politics.

Politična arena mu pomeni nek prostor političnega delovanja, v katerem se družbeni problemski sklopi politično tematizirajo, postanejo predmet politike. Prostor političnega delovanja ima lastne strukturne značilnosti, ki vzpostavljajo notranje meje političnemu delovanju. Za prostor političnega delovanja so značilni procesi:

- proces oblikovanja političnih problemov,
- proces političnega odločanja,
- proces realizacije politične odločitve (implementacija).

Omenjene strukturne značilnosti nato vplivajo tudi na oblikovanje tipov političnih akterjev, na oblikovanje sistema političnih inštitucij in na oblike razširjenosti političnih konfliktov.

Kitschelt se zaveda, da so posamezne dimenzije političnih aren, njihovo število in diferenciacija odvisni od razvoja teoretskega znanja o političnih arenah, ki pa se je šele začelo razvijati. Ne dela si velikih iluzij, da je njegova tipologija političnih aren, ki jo bom v nadaljevanju povzel, dokončna.

Izhodišče za oblikovanje tipov političnih aren so funkcionalni problemski sklopi, ki jih politično obdeluje poznokapitalistični sistem. Ne da bi se poprej ukvarjal s povzemanjem posameznih poskusov analitičnega razčlenjevanja funkcij družbe, Kitschelt predstavi svojo osrednjo tezo: vsak funkcionalno problemski sklop lahko razstavimo na dve analitično različni areni, na "politično" sistemski

⁴ Naj dodam, da te ravni posredovanosti ne tematizira in ne more tematizirati niti empirični niti hiperstrukturalistični pristop k politiki. Poleg tega je treba politiko razlagati tudi iz zornega kota teženj in artikuliranih interesov političnih akterjev. Zgolj s strukturno-teoretsko analizo politike, z analizo, ki je na eni strani vezana na družbo, na drugi strani pa na organizacijo družbe, ni mogoče pojasniti "zgodovine političnega odločanja", saj so politični akterji poleg tega, da so vezani na institucionalni sistem in na njegova pravila, kreatorji podob družbene dejanskosti, kreatorji političnih programov in strategij, ter povsem avtonomni pri vlečenju političnih potez. Z delovanjem na vseh teh ravneh dajejo političnim procesom lastno dinamiko, ki je utemeljena v realnih političnih bojih.

in socialno integrativni problem, ki se rešuje z represijo, ideologijo ali ekonomijo. Na osnovi takšne opredelitve izhodišča oblikuje sedem političnih aren.

Prva politična arena določa pravice in dolžnosti abstraktnih subjektov menjave, torej pravno ureja medsebojna razmerja med agenti. Državne inštitucije s sredstvi, s katerimi razpolagajo kot državne inštitucije, tj. z monopolom oblasti kot sredstvom sankcioniranja, zagotavljajo "ustavnost" in "zakonitost" v civilni družbi tako, da v njej uveljavljajo pravila, ki so usmerjena proti centrifugalnim tendencam menjalne družbe, sicer utemeljene na konkurenci.

Druga politična arena ureja menjalne odnose v ožjem pomenu. Splošno rečeno gre za ekonomsko urejevalno politiko. Samodestruktivne tendence podružbljanja v civilni družbi, ki so imele sprva obliko monopolnega združevanja, kasneje pa druge oblike, se omejujejo s politično regulacijo in z opredeljevanjem menjalnih odnosov. Urejevalna funkcija politike se je uveljavila šele na določeni stopnji podružbljanja in ni bila prisotna že ob nastanku kapitalističnega načina produkcije. Ravno tako so se v kapitalističnem načinu produkcije postopno uvajale še druge ekonomske in ideološke funkcije države.

Tretja politična arena obsega ideološka in normativno integrirajoča ravnanja. Vsa ravnanja države so ideološko-simbolične narave, toda ravnanjem, ki vzpostavljajo socialno integracijo, daje Kitschelt specifičen pomen. Metode socialne integracije se uporabljajo v tako imenovanih ideoloških aparatih države, kamor uvršča množične medije, kulturo in religijo ter nekatere socialne instance.

Četrta politična arena se ravno tako ukvarja s političnim legitimiranjem in ideološko integracijo. Pojemovno se prekriva z O'Connorjevim pojmom "socialni stroški produkcije" (1974: 182). Politično ravnanje je v tej areni usmerjeno na socialno marginalne skupine, ki se jih ne da subsumirati pod kapitaliska razmerja, zato so brez neposredne vrednosti za kapitalistični način produkcije. Državne inštitucije v tem primeru opravljajo ekonomsko neproduktivno vlogo, ki pa je po drugi strani zelo pomembna za integracijo družbenega sistema.

Ekonomsko funkcijo politike v poznokapitalističnih državah Kitschelt razdeli na dve politični areni.

Politika v peti politični areni se usmerja na zagotavljanje razmer, ki so nujne za ohranjanje tržne sposobnosti kapitala na ravni ekonomskega procesa reprodukcije. Tako imenovane splošne in posebne razmere produkcije se ne proizvedejo neposredno po kapitalistični logiki, zato morajo biti politično regulirane in vodene. Tovrstne razmere zagotavljajo strukturna politika, politika socialnih investicij in infrastrukturna politika.

Politika v šesti politični areni pa se nanaša na družbeno potrošnjo, oziroma na produkcijo in reprodukcijo delovne sile. Zato je usmerjena na zagotavljanje razmer za:

1. kolektivno potrošnjo mezdnih delavcev, kamor štejemo mrežo zdravstvenega sistema, regionalno razpredene preskrbovalne in uslužnostne organizacije itd.,
2. socialno zavarovanje,
3. prekvalifikacijo delovne sile.

Sedma politična arena ima posebno mesto v Kitscheltovi teoriji političnih aren, ker po svoje preči vseh predhodnih šest. V sedmi politični areni se tematizira razmerje med politiko in ekonomijo, zato je usmerjena na to, kako deluje ekonomski sistem na tok resursov v državnem območju, tj. na državne storitve, in kako povratno učinkuje tok resursov v državnem območju tj. državne storitve na ekonomski sistem. Povedano bolj splošno, kako reprodukcijski problemi, ki po svoji naravi niso politični, vstopijo v političen prostor in od tod politično oplemeniteni vstopajo nazaj v "zunajpolitična" družbena področja. V sedmi politični areni gre za tok abstraktnih vrednot, ki se pretakajo skozi politični sistem, v nasprotju z drugimi šestimi, ki proizvajajo uporabne vrednote, sicer različnih kvalit, toda vse omogočajo, so predpostavke "nepolitičnih produkcijskih razmerij", ki temeljijo na kalkulacijah menjalnih vrednot.

Namen resursne politike je v tem, da ohranja ekonomsko ravnotežje in rast, ker šele ravnotežje in ekonomska rast omogočata po eni strani mobilizacijo resursov politike (davki, krediti), po drugi pa ohranjanje organizacijskih sredstev politike (inštitucij kot sredstev preprečevanja, omejevanja, onemogočanja, konkuriranja). V tem smislu postaja ohranjanje ekonomskega ravnotežja in rasti s pomočjo resursne politike "funkcijska funkcija" političnega. Ohranjanje ekonomskega ravnotežja in rasti pa se mora sinhronizirati s tokom resursov v različnih političnih arenah. Balansiranje resursnih tokov skozi politične arene pa je stvar proračunske in makroekonomske politike.

Iz tega je šele možno pojasniti abstraktni karakter politike v kapitalističnih državah, ki postane povsem transparenten šele v sedmi politični areni. Politika reprodukcijske probleme zaznava le posredno, če so ogrožena njena interna politična organizacijska sredstva. Da bi se izogibala tej nevarnosti, je prisiljena računati z resursi, zato je računanje z resursi vezivo kapitalistične politike, tj. tisto, kar drži politiko skupaj. Politika v celoti, da bi si zagotavljala lastni obstoj, je dolžna zagotavljati kapitalistično podružbljanje.

V kontekstu predstavljenega koncepta političnih aren in v kontekstu pomena delovanja in vključevanja izkustva v komunikacijski in odločevalni sistem se postavlja strateško politično vprašanje, katere politične arene je treba najprej opreti in kako jih institucionalno preoblikovati oziroma kako vzpostaviti institucionalne in druge možnosti za vključitev javnosti kot nosilca zdravorazumskega pogleda na svet v komunikacijski in odločevalski proces tam in takrat, ko se odloča o oblikovanju življenjskih razmer in smisla človeške eksis-

tence, torej ko gre za vprašanje uresničevanja trajnostnega razvoja, če se izrazim bolj politično pragmatičnoo.

IV.

Za uresničevanje novega vzorca razvoja smo pokazali, da je treba spremeniti dosedanje vloge, ki so jih imele v teh procesih država, znanost in javnost. Zastaviti moramo tudi razumevanje politike na vseh treh ravneh (policy, politics in polity), jih postaviti v kontekst kapitalističnega podružbljanja in jih zaradi okoljskih težav in identificiranih potreb ustrezno modificirati, odpreti za sodelovanje javnosti in jih horizontalno povezati. Glede na to, da je javnost sistemsko izključena iz dosedanjih institucionalnih mrež, zato tudi iz komunikacijskega in odločevalskega procesa, ki teče v teh inštitucijah, bom v nadaljevanju spregovoril o tem, kaj javnost kot glas izkustva prinaša v komunikacijski in odločevalski proces, kar predstavniki različnih strok in profesionalni politiki ne morejo, če se držijo svojega poslanstva.

Če so se neposredni okoljski problemi in težave generirali kot posledica odločitev v ekonomskih političnih arenah, kjer imajo glavno besedo menedžerji v navezi s strokovnjaki, potem nas ne more presenetiti dejstvo, da se je pod pritiskom organiziranih državljanov odzvala javna oblast najprej s spremembo politike in zaostрила robne pogoje, znotraj katerih lahko delujejo in odločajo ekonomski subjekti, konec devetdesetih let pa še z aarhuško konvencijo, kjer javnost, poleg politike in stroke, dobiva status pomembnega akterja pri oblikovanju politike, načrtov, normativnih aktov ipd., torej sodeluje pri oblikovanju robnih pogojev, znotraj katerih morajo biti sprejete odločitve ekonomskih akterjev, ki so okoljsko problematični. S tem je bil narejen prvi pomemben korak za odpiranje inštitucij in vključevanje javnosti v komunikacijske in odločevalske procese na področju okolja. Kako intenzivno in kako hitro bodo v državah podpisnicah te konvencije šli v te spremembe, pa je odvisno od razmerja političnih sil v posameznih državah ter tudi od razmerja sil v posameznih političnih arenah.

Ker so v Sloveniji iz razlogov proti sistemskemu odpiranju političnih aren za javnost zaznavni močni odpori na različnih ravneh, bom s premisleki Hannah Arendt konceptualno utemeljil, zakaj je treba javnost vključiti v komunikacijske in odločevalske procese, ko gre za ohranjanje razmer za življenje.

Arendtova ugotavlja, da človek izkustva radikalno presega predstavo, ki je vgrajena v znanstveni pogled. Ta pogled ločuje objekt, svet okoli nas, in subjekt, človeka. Toda, kot zatrjuje Arendtova, ni mogoče ne človeka ne sveta zvesti na kategorijo subjekta ali objekta, ker vse, s čimer pride človek v stik,

takoj spremeni v pogoj svoje eksistence. Zato človeka ne moremo prikazovati kot svobodnega subjekta, ki ustvarja pomene neodvisno od sveta, ker svet, ki ga percipira kot danega, strukturno vpliva in določa njegovo misel. Ta svet, ki določa človekovo misel, pa tudi ni zgolj objekt, neodvisen od človeka, ker je svet, v katerem se odvija življenje, sestavljen tudi iz stvari, ki so proizvod človekove dejavnosti, in te potem povratno nenehno določajo svoje človeške ustvarjalce. In še, svet je odvisen od naše prisotnosti, sicer bi bil nesvet, kup objektov brez povezave. Brez stvari je človeška eksistenca nemogoča in stvari bi bile brez nas le kup objektov. Imeti svet pomeni biti vključen v okolje, v katerem imajo stvari potencialni odnos do nas (npr. kot ovira, kot nekaj, kar nam služi kot orodje, ali kot nekaj, kar ljubimo, ipd.). Razumu se ni treba truditi, da bi zgradil svet z združevanjem posameznih enot čutnih vtisov, ki jih je prej ločil, ker so celovitost, kontinuiteta in smisel sveta že tu, obstajajo in kot taki dajejo obliko naši, človekovi eksistenci. Ljudje pri Arendtovi niso dojeti kot relativno avtonomna bitja, odvisna od odnosov z okoljem, kar je sicer značilno za znanstveno zastavitev in je tudi podmena okoljske politične teorije. Takšno razumevanje razmerja med ljudmi in okoljem predpostavlja obstoj dveh jasno ločenih polov "mi" in "okolje", ki se jih nato medsebojno povezuje.

Arendtova se izvije pastem teorije relativne avtonomnosti in referencam na subjekte in objekte tako, da se zateče k razumevanju osnovne ravni izkušnje, kjer še ni razlikovanja med subjektom in objektom. Na tej osnovni ravni izkušnje sicer parazitirajo visoko intelektualizirani sistemi idej (subjektivistične in objektivistične teorije), jo pa hkrati zamolčijo. Stava na osnovno raven izkušnje pomeni vračanje na neartikuliran pomen, ki obstaja pred vedenjem in ki mu vedenje sledi. Gre za raven zdravega razuma, ki združuje izkušnje, in na tej osnovi uveljavi njihov pomen.

Arendtova s tem afirmira zdravorazumsko dojetje sveta, ki je prisotno v navadnem jeziku in predstavlja predkonceptualno razumevanje izkušenj. S tem ostaja zavezana primarnim pomenom, skuša jih narediti le razumljivejše z racionalnim govorom. Zato da bi naredili izkušnjo razumljivo, moramo razumeti strukturo izkušnje ter odkriti sorodnosti v pomenu in vzorce v ravnanjih in najti funkcionalne odnose, ki povezujejo sicer na videz različne odnose in načine vedenja.

Na teh metodoloških predpostavkah Arendtova razkriva tri osnovne vzorce človekove povezanosti s svetom, ki jih poimenuje z besedo delo, ustvarjanje in delovanje. Arendtova teh vzorcev ne opisuje objektivistično kot sekvence gibov, niti subjektivistično kot predpisane smeri, ki vodijo k svetu. Vzorce razume kot način vstopa ljudi v razmerje s svetom in z drugimi ljudmi. Vsaka od teh dejavnosti ima svojo strukturo in namen, ima pa tudi neartikuliran

pomen, ki določa, kako obravnavamo vse, kar nas obdaja. Vsi trije vzorci dejavnosti imajo zato vase vgrajen tudi značilen, njim lasten način mišljenja, mentaliteto. Miselnost vsake dejavnosti daje posameznemu vzorcu človekove povezanosti s svetom pomen in vodi človekov odnos do materialnega sveta, s katerim se človek srečuje.

Ne da bi sedaj natančneje razčlenjevali posamezne vzorce, naj povzamem le misel, da je delo tisto, ki skriva željo po nasilju nad naravo z obvladovanjem in spreminjanjem. In če sta instrumentalizacija in uničevanje narave osnovna faktorja, ki določata človeško eksistenco v dvajsetem stoletju, potem mora tudi miselnost dela prevzeti svoje breme odgovornosti, skupaj z delom. Tako delu kot ustvarjanju pa primanjkuje vpetosti v javno sfero, prav to pa oba potrebujeta. Delo je tesno povezano z zadovoljevanjem fizičnih potreb, da ne more razviti polne zavesti o svetu, ki sega prek neposrednih občutkov. Delo instrumentalizira svet do te mere, da noben cilj ni dokončen. Zato se spodbija ideja obstoja neke vrednosti, ki bi imela moč podeliti smisel celotni verigi sredstev in ciljev.

To moč podeljevanja smisla ima po Arendtovi tretji vzorec človekove povezanosti, ki je način vstopa v odnos z drugimi ljudmi; gre za delovanje, ki zajema besede in dejanja, s katerim začnemo dogodke v kraljestvu človekove pluralnosti, kot sodelujoči v skupnosti. Sodelovanje v skupnosti je oprto na individualno izkušnjo, ki jo daje zdrav razum. Samo javno formirane vrednote osmišljajo življenje. Samo standardi, ki jih pregledamo iz velikega števila perspektiv, lahko zagotovijo, da niso plod individualnih mnenj. Zato sta skupna izkušnja in javni premislek potrebna za izgradnjo pomena, ki osmišlja dejavnosti skupnosti, jo ohranja pri življenju in ustvarja svet.

Skupna presoja izhaja iz zdravorazumske izmenjave mnenj o javni sferi življenja in prav tako o navadnem svetu, vsebuje pa tudi presojo o načinu akcije, ki jo je treba pričeti, kakšna naj ta od slej bo, kakšne vrste stvari naj se v njej pojavljajo.

Takšne presoje so povsem različne od odločitev, ki upoštevajo le posamezne preference. Vsebujejo videnje problemov z vidika drugega, ne le potrditev lastnega interesa, vsebujejo spoznanje, da se tako ustvarja življenjski slog celotne skupnosti. In tako vzpostavljeni standardi varnosti, pravičnosti, odgovornosti, tveganja, odličnosti, lepote ipd. niso napad na individualno svobodo. Ravno nasprotno. Razumevanje vseh izbir kot zgolj individualnih odločitev je tisto, kar ogroža skupne standarde neke skupnosti. Trg kot nevidna roka sicer združuje osebne izbire, ignorira pa možnost premišljanja presoj, ki določajo neko skupnost.

Ker miselnost dela in miselnost ustvarjanja grozi z razvrednotenjem vseh vrednot, z instrumentalizacijo sveta, ki vodi k nepripisovanju pomena in vrednosti, morata v skupnosti nujno obstajati tudi delovanje in govor, ki zapolnju-

jeta to vrzel. Zdrav razum, ki izhaja iz razmisleka skupnosti in iz zgodovine velikih dejanj, šele ustvari razmere za to, da oba postaneta del večjega projekta. Daje pa tudi občutek vrednosti posamezniku, če je vključen v proizvodnjo smiselnih zgodb in kolektivnega spomina.

Vsi trije vzorci so soodvisni in ne zanikajo drug drugega, zanikanje kateregakoli od njih pa zmanjšuje polno človeško eksistenco. Zato je treba vztrajati na jasno razmejenih vlogah in mejah vsake od omenjenih treh dejavnosti. Njihov namen ni identičen. Ohraniti je treba harmonijo med temi tremi dejavnostmi v človekovi eksistenci.

Alternativa, ki jo Arendtova ponuja sodobnemu svetu, ki se je znašel v ekološki krizi, ni utemeljena na žrtvovanju in odpovedovanju in tudi ne temelji na grožnjah in avtoritarnem političnem reševanju teh problemov. Njen odgovor na ekološko krizo ne gre v uvajanje represije, da bi se uresničevale ekološko neuresničljive preference, ne glede na to, ali je represija osnovana na prostovoljnosti zaradi moralnih nagibov ali na čisti prisili avtoritarne države. Njen odgovor je utemeljen na delovanju skupnosti, ki je ponosna na kolektivni premislek, in spodbuja način življenja, ki omejuje privlačnost dela in ustvarjanja. To skupnosti uspeva že s tem, ker delovanje samo favorizira njej lastne vrednote, ki pa ščitijo skupnost pred vitalizmom in vseobsegajočo instrumentalizacijo. S tem se vzpostavi potencialno stabilna konfiguracija vseh treh dejavnosti, ki lahko zgradi ustrezno neproduktivistično miselnost.

SKLEPNA MISEL

Novega vzorca razvoja, trajnostni razvoj, ki v obzir jemlje poleg ekonomije in sociale tudi okolje, ni mogoče uspešno uresničevati v svet življenja, ne da bi spremenili tudi obstoječe institucije.⁵ Če te ostanejo nedotaknjene, ne pomenijo le ovire, prek katere bi bilo mogoče z večjim ali manjšim naporom priti,

⁵ Če sledimo delitvi ekologije na "globoko" (deep) in na "plitvo" (shallow), lahko v politični znanosti prav tako odkrijemo dve smeri: tista okoljska politična znanost, ki se ukvarja z "globoko" politiko (politics in polity) in ki vsebuje okoljsko politično teorijo kot "globoko" okoljsko politiko (politics, polity), in tista politična znanost, ki je znanstveno orientirana na analizo politik, oz. analize okoljskih vprašanj ali vladnih politik kot so onesnaževanje zraka ipd., ki jo lahko poimenujemo kot "plitvo" politično znanost. Značilnost tovrstnih študij je ta, da si ne postavljajo "globokih" vprašanj, vprašanj, ki vključujejo premišljanje vrednostne osnove samih temeljev okoljske krize in iz tega izhajajoče potrebe po družbeni transformaciji. Zahteva po transformaciji moderne industrijske družbe, ki mora hkrati potekati na različnih ravneh, je pravzaprav zahteva po drugačni družbeni ureditvi, ki je vrednostno usmerjena v vzpostavlanje ekološke trajnosti, družbene pravičnosti in individualno izpolnjujoča do članov. Najbrž je jasno, da je "globoka" okoljska politična znanost z zastavitvijo okoljskih vprašanj povsem nesprejemljiva za tiste politične akterje, ki so se postavili v službo čuvajev dosežene stopnje demokracije in ekonomskega razvoja, in da je za njih veliko bolj sprejemljiva "plitva" varianta okoljske politične znanosti, ki si ne postavlja vrednotnih vprašanj, na katerih temelji industrijska civilizacija. Pri tem niti političnih akterjev te vrste niti "plitkih" okoljskih raziskovalcev ne gane dejstvo, da s tem vztrajajo v krošnji drevesa, ki od znotraj pospešeno umira tudi zato, ker tega nočejo vide-

temveč pomenijo močne pregrade, ki preprečujejo procese njihovega uresničevanja. Zato jih je treba ustrezno reformirati, in sicer tako, da bodo igrale vlogo ojačevalca in pospeševalca teh procesov. Reforma inštitucij se nikakor ne sme zastaviti le na ravni ustanavljanja novih inštitucij, katerih poslanstvo bi bila skrb za trajnostni razvoj, in jih kot take vpeti v že obstoječo institucionalno mrežo. To bi bilo premalo, ker je obstoječa institucionalna mreža po svojem poslanstvu usmerjena v kanaliziranje procesov netrajnostnega razvoja, v produciranje in reproduciranje miselnosti tega razvoja ter njegovega uveljavljanja v svet življenja. Institucionalno reformo je treba zastaviti temeljiteje. Spremeniti je treba institucionalno mrežo samo. Odpreti jo je treba v dveh smereh tako, da bo omogočala, prvič, tok horizontalnim procesom med inštitucijami samimi, in drugič, da bodo v procese lahko vstopali tudi tisti akterji, ki so bili do sedaj sistemsko izključeni iz komunikacijskih in odločevalskih procesov. Gre za vključevanje tistih akterjev, ki so nosilci za oblikovanje politik pomembnih izkušenj z zdravorazumskim in predkonceptualnim pogledom na javne zadeve, o katerih se odloča v teh inštitucijah.

Obstoječe inštitucije, ki kanalizirajo komunikacijske in odločevalske procese na določenem družbeno relevantnem področju, niso vse enako zaprte ali odprte. Na bolj državotvornih področjih so politične arene bolj zaprte in si politične in druge elite ohranjajo več prostora za "svobodno" odločanje kot na primer na področjih, ki so bolj odprta v svet življenja in usmerjena k zadovoljevanju skupnih potreb določene skupnosti. Tudi pripravljenost javne oblasti, da bi v doglednem času posamezne politične arene odprla v smereh, ki smo jih omenili prej, je sila različna. Njihova pripravljenost ne temelji le na dobrohotnosti ali prostovoljnosti. Šele ko se javne oblasti znajdejo pod dovolj močnim javnim in političnim pritiskom, so pripravljene stopiti na pot reformiranja in odpiranja inštitucij. Najhitreje se ta proces odvija takrat in tam, kjer se javni in politični pritisk enovito artikulira, in na tistih področjih, na katerih politike, načrti, normativne regulative in konkretne odločitve najbolj prizadenejo kvaliteto življenja ljudi in ki so kot take pri njih tudi pripoznane.

V državah EU so inštitucije, ki kanalizirajo komunikacijske in odločevalske procese na področju okolja, doživele celo vrsto reform. Najprej so se oblikovale nove inštitucije, ki naj bi doprinesle k oblikovanju nove sektorske politike in prek katerih naj bi se začel proces uveljavljanja trajnostnega razvoja. Ta stop-

ti in proučevati. V politični znanosti "globoki" vpogledi niso nekaj starega. Klima je dozorela in prostor se je za tovrstna premišljanje pojavil šele v drugi polovici osemdesetih let. Na teh premislekih so se ob podpori reformistično naravnanih političnih akterjev rodile prve mednarodne konference, konvencije, agende in drugi mednarodni politični okoljski dokumenti, med katere uvrščam tudi tiste, ki so uveljavili koncept trajnostnega razvoja (povezave ekonomije, socialnega segmenta in okolja) ter vključitev javnosti v komunikacijski in odločevalski proces (aarhuška konvencija).

nja reforme se je kmalu pokazala kot nezadostna, saj ni dosegla pričakovanega učinka na zmanjševanje težav in na reševanje obstoječih nakopičenih okoljskih problemov. Pod pritiskom mednarodno organizirane okoljske javnosti se je nato v drugi polovici devetdesetih let začel proces odpiranja okoljskih političnih aren predvsem za tiste akterje, ki so zrasli iz civilnodružbenih iniciativ (organizirana javnost). Ta je zahtevala, da se postavijo bolj toga pravila za področje okolja in da se tudi spoštujejo ter da se v komunikacijske in odločevalske procese na različnih ravneh sistemsko vključijo tudi civilnodružbeni akterji. Na tem demokratizacijskem valu je nastala aarhuška konvencija, ki so jo leta 1998 podpisali okoljski ministri, tudi slovenski. Odpiranje (okoljske in drugih) političnih aren je od takrat dalje potekalo z različno intenzivnostjo v različnih državah. Sloveniji, na primer, ni uspelo še niti po šestih letih te pogodbe ratificirati v državnem zboru, na ravni reinstitucionalizacije in dejanske prakse pa so se stvari komaj kaj popravile. Minimalni pomiki so veliko bolj razumljivi, če vemo, da v Sloveniji prevladuje prepričanje, da vstop organizirane okoljske javnosti v komunikacijske in odločevalske procese, ki potekajo v različnih političnih arenah, pomeni prej vključevanje novega nepotrebnega akterja, ki utegne s svojimi pogledi le še bolj zaustavljati in zapletati proces odločanja, kot pa da je javnost pomemben nosilec spoznanj, ki ne smejo umanjati pri oblikovanju okoljske politike, pri izdelovanju načrtov, pri pisanju normativnih aktov in tudi pri sprejemanju povsem konkretnih odločitev, ki vplivajo na okolje. Slovenija v zadnjih nekaj letih ni sledila tistim evropskim državam, ki so stopile v drugo fazo institucionalne reforme, prvenstveno usmerjeno v odpiranje (okoljske in drugih) političnih aren za organizirano javnost. V začetku leta 2003 se je začel že tretji val institucionalnih reform s tem, ko so nekatere države EU začele z vertikalnim povezovanjem javno oblastnih institucij. Ta reforma temelji na ugotovitvi, da okoljske politike ni mogoče voditi parcialno, sektorsko, nepovezano in neuskkljeno z drugimi področji, saj zaradi vsega tega prihaja do sprejemanja protislovnih politik in ukrepov, ki vodijo do neučinkov, do njihovega niveliziranja, če ne celo do poslabševanja stanja v okolju, čeprav je bilo za načrtovano izboljšanje vloženo veliko naporov, truda in javnih sredstev.⁶

Slovenija danes močno zaostaja za tovrstnimi institucionalnimi spremembami, saj državni zbor še ni ratificiral niti aarhuške konvencije. Zdi se kot da javna oblast še ni hotela sprožiti normativnih in posledično tudi institucionalnih sprememb, ki bi spremenile potek dosedanjih komunikacijskih in odločevalskih procesov na področju okolja. Slovenijo tako v prihodnje čaka še

⁶ V Sloveniji gre za tak primer okoljske in kmetijske politike glede pitne vode ali okoljske in prometne ter energetske politike glede čistega zraka.

veliko dela, torej obe institucionalni reformi na področju okoljske politične arene: odpiranje okoljske politične arene,⁷ v katero mora stopiti organizirana javnost, in pa transsektorsko delovanje.⁸ Brez tega ne bo mogoče pričakovati resnejših premikov v trajnostni razvoj, kjer bo imelo okolje, kot tretji steber v tem konceptu, ob ekonomskem in socialnem področju, enakovredno mesto. Dosedanji poskusi reinstitucionalizacije niso šli in ne gredo v to smer.

Vzpostavljane razmer za delovanje politične skupnosti, tudi sistemskih, je v rokah javne oblasti, ki lahko z vsakodnevnimi ravnanji in odločitvami spodbuja ali pa preprečuje vzpostavljane takšnih razmer na vseh treh ravneh politike (polity, politics, polity). Po teh ravnanjih je in bo mogoče presojati aktualno javno oblast, ali je na ravni zahtev in potreb časa ali ne.

LITERATURA

- ARENDE, H. (1996): *Vita Activa*. Krtina, Ljubljana.
- BECK, U. (2001): *Družba tveganja*. Krtina, Ljubljana.
- BECK, U. (1995): *Ecological Politics in an Age of Risk*. Polity Press, Cambridge.
- DRYZEK J.S. (2000): *Deliberative Democracy and Beyond*. Oxford University Press, Oxford.
- FISCHER, F. (2003): *Citizens, Experts and the Environment*. Duke University Press, Durham/London.
- HIRST, P., in BADER, V. (2001): *Associative Democracy: The Real Third Way*. Franc Cass, London.
- KITSCHELT, H. (1980): *Kernenergiepolitik, Arena eines gesellschaftlichen Konflikts*. Campus Verlag, Frankfurt/New York.
- LUKŠIČ, A. (2002): "Odpiranje odločevalskega procesa." V: Marega, M., in Kos, D. (ur.): *Aarhuška konvencija v Sloveniji*. REC, Ljubljana.
- LUKŠIČ, A. (1999): "Rizična tehnologija: izziv demokraciji. K politični ekologiji." *Časopis za kritiko znanosti*, št. 193, Ljubljana.
- MAREGA, M. in KOS, D. (2002): *Aarhuška konvencija v Sloveniji*. REC, Ljubljana.
- OFFE, C. (1985): *Družbena moč in politična oblast*. DE, Ljubljana.
- WHITESIDE, K.H. (1996): "Hannah Arendt in ekološka politika." *Časopis za kritiko znanosti*, št. 180-181, Ljubljana.

⁷ Za demokratizacijo te politične arene je treba ustvariti politični pritisk na odločevalce in spremeniti razmerja političnih moči, ki se bodo nato pokazale v normativnih aktih, ta pa so potem osnova institucionalnega preoblikovanja politične arene.

⁸ Pomembno vprašanje je, kako se bo institucionalno oblikovala okoljska politična arena, ali bo ostala sektorska in bo vezana le na Ministrstvo za okolje, prostor in energijo ali bo preseгла MOPE-centričnost in se bodo v okoljsko politično areno vključila tudi druga ministrstva, ki s svojimi politikami, načrti, programi in odločitvami vplivajo na kvaliteto okolja in bivanja v njem. To potegne za seboj celo vrsto premislekov glede dosedanje institucionalizacije in tudi procedur, po katerih so bili vodeni komunikacijski in odločevalski procesi.